

OVER DE ONWEERSTAANBAARHEID VAN HET ONDRAAGLIJKE WETEN

Waarom, en dat is de grote vraag, waarom doet Oedipous er zolang over om te beseffen wat hij al lang weet: dat hij zijn vader en diens vijf man sterke gevolge op één na van kant gemaakt heeft en dat daar waar hij zoon was hij de vader werd (regel 1485). Antwoord: omdat het weten ondraaglijk is. En tegelijkertijd onweerstaanbaar. Deze tegenstelling thematiseert Sophocles in Koning Oedipous. De intellectuele capaciteit van het weten vindt zijn metafoor in de ondeugende figuur van de incest. Beide worden gekenmerkt door het uit de band springen, door een grens te overschrijden, door het mengen van posities die niet overschreden en gemengd mogen worden. Althans niet zolang de 'afspraken' niet herzien zijn.

Wat is er nou zo erg aan je vader vermoorden en met je moeder naar bed gaan? En natuurlijk vanuit de positie van de dochter omgekeerd hetzelfde. De samenleving die dat ongestraft zou toestaan hoeft niet ongezonder te zijn dan de onze, integendeel. De bekrompen, geboeide en verhullende cultuur, die wij de onze noemen, is bepaald geen aanrader als men op het dadenloze klaag en lijden gehalte af mag gaan.

Incest was geen onbekend fenomeen voor Sophocles, volgeling van de Apollinische godsdienst, priester in de cultus van diens zoon, de genezer Aesculapius, die wandelde vanuit Epidaurus, de plaats waar het nog overgebleven amphitheater staat, naar Rome om deze stad van een pestepidemie te redden, maar die door Zeus, gemaal van Hera, Zeus' zuster, de vader en moeder van onder anderen Apollo, die het weten voor zichzelf wilde houden, maar god zij dank waren er helden als Prometheus en Eva, die de mensen de kennis niet wilden onthouden, die Zeus doodt met de bliksem Aesculapius omdat hij Hippolytus, wiens stiefmoeder Pheadra maar niet van hem af kon blijven, uit de dood heeft opgewekt.

U ziet het: een korte geschiedenis van grensoverschrijdingen van incest en kennis waar wij nog steeds baat bij schijnen te hebben.

U kent de geschiedenis: Oedipous' vader, Laius wordt, terwijl hij onderweg is van Thebe naar het Orakel van Delphi, Apollo's Tempel om raad te vragen voor de aanpak van de Sphinx die Thebe teistert, door Oedipous vermoord, terwijl dezelfde Oedipous zojuist bij het Orakel geweest is om te horen of hij een kind van zijn ouders is. Hij twijfelt daaraan omdat een stomdronken bediende geroepen heeft dat hij een onecht kind is. Het Orakel, ook niet op haar achterhoofd gevallen, geeft het indirekte antwoord: jij zal bij je moeder kinderen verwekken en je vader doden. Let op de mooie kruisstelling die Sophocles hier maakt: Vader op weg naar Delphi vanwege de Sphinx, zoon net terug van Delphi die niet lang daarna Thebe van de Sphinx zal redden, door de metafoor van het door de Sphinx gestelde raadsel te kraken, wordt op een kruispunt, terwijl beiden dezelfde voorspelling van Orakels getracht hebben te ontlopen, door zoon vermoord.

Velen zien hier het bewijs van het Noodlot in. Ik zie alleen maar constructie. De vraag is wat er met de constructie bewezen moet worden?

Oedipous wordt hier voorgesteld als de raadsel oplosser, de intelligente, de probleem oplosser. Als hij die kijkt, die een metafoor kan ontcijferen. (Apollo de god van de dichtkunst onder andere is een door de wol geverfde metaforen kraker en maker.) Zo verminkt als zijn voeten zijn zo helder is zijn hoofd.

We weten nu dat Oedipous niet op zijn achterhoofd gevallen is. Waarom zou hij dan zo kortzichtig zijn dat, als hij als antwoord op zijn vraag of Polybus en Merope, die hem opgevoed hebben, zijn ouders zijn te horen krijgt dat hij zijn vader zal..... en met zijn moeder zal.... te denken dat P en M zijn wettige ouders zijn. Hij krijgt geen antwoord op die vraag. Met andere woorden zijn twijfel daarover die door de stomdronken bediende is gezaaid, blijft. De opmerking van de bediende staat voor de intelligente jongen niet op zichzelf. Hij was enigst kind (later horen we dat P en M kinderloos waren). Oedipous zal een laat geboren kind geweest zijn. De familiale verschillen moeten voor de gevoelige jongen voelbaar geweest zijn. En welke verklaring hadden ze gegeven voor de verschrikkelijke verminking die Laïus, zijn echte vader hem had aangedaan door zijn enkels te doorboren opdat het touw waarmee hij zijn voeten bij elkaar bond niet tijdens het transport afgewikkeld kon worden, zodat het kind, hulpeloos, want niet in staat om weg te lopen, als voer voor de wilde beesten of prooi voor de honger ergens ter executie gelegd zou worden. Die verminking kan toch alleen aan een ernstige nalatigheid van de opvoeders te wijten zijn? Maar het waren zulke lieve ouders. Of aan iets anders dan misschien? Allemaal redenen voor gezonde argwaan.

Conclusie Oedipous begreep dat P en M niet zijn echte ouders waren en toog op onderzoek uit, op zoek naar kennis, naar het weten. Dat hij daarvoor twee ondraaglijke offers moet brengen is hem natuurlijk ook duidelijk, want alleen de offers zullen het afdoende bewijs leveren. Hij gaat op zoek naar iets dat hij niet mag weten. Hij zal welbewust een grens overschrijden. De grens van de kennis, in het drama gemetaforiseerd door het overschrijden van die andere verboden grens, die van de incest, of erger nog die van het verwekken van kinderen bij de moeder. (Ook zonder Freud lijkt me dat het hoogst denkbare.)

Op zoek naar zijn echte ouders, waarvan het onomstotelijke bewijs door de daden bewezen moet/zal worden, vermoordt de jonge driftkop een oude arrogante kwast en zijn gevolg. Hij vermoordt op één na alle vijf. Als Oedipous in zijn eentje in staat is vier man te vermoorden dan had hij ook de vijfde een kopje kleiner kunnen maken. Hij weet dan al dat hij later deze ene getuige als noodzakelijk bewijs nodig heeft, dus laat hij hem lopen.

Stel je voor. Als Oedipous niet had willen weten wie zijn vader was dan had hij gewoon het moorden en zeker het moorden om zo'n onnozel geschil als een voorrangsincident in het verkeer achterwege kunnen laten. Het nemen van voorrang kan dat gelezen worden als een metafoor voor de haast om te weten? Ja, Oedipous had haast om te weten wie zijn vader was en dat kon hij alleen maar te weten komen door hem te vermoorden.

De helft is binnen, de vader. Nu doorgaan tot het gaatje, de moeder.

Oedipous krijgt nog de kans niet verder te gaan, te stoppen met zijn onderzoek. Hij kan er voor kiezen het raadsel niet op te lossen, dan komt hij Thebe immers niet levend in. Zal hij niet weten. Maar Oedipous is vast besloten. Om meer te weten moet hij weten: de oplossing van het raadsel. En zo is het. Om te weten moeten we eerst weten. Wij zijn wetende wezens, dus aan de slag met het weten en vort met de dommigheid. Oedipous gaat door en alvorens met zijn moeder te trouwen, moet Oedipous incest met zichzelf plegen: hij wil iets weten wat hij niet mag weten, hij

treedt in een andere orde. Oedipous *wil* weten. Want net als met de vader had Oedipous er nu voor kunnen kiezen nooit te trouwen. Hij zou de Thebanen hebben kunnen overtuigen. Hij zou de spreuk van het Orakel als afdoend antwoord van zijn terughoudendheid voor een huwelijk hebben kunnen geven. Maar dan zou hij niet geweten hebben. En daarover ging dit drama niet. Over het tegendeel. Het weten. Een loflied op het weten. Op het onderzoek, de grensoverschrijdingen.

Later tijdens de ontknoping van het drama, wanneer Oedipous zijn bewustzijn op een traag tandje heeft gezet, met andere woorden wanneer hij de heldere blik van het Kijken verruild heeft voor de smoezelige van het Lijden zien we dat hij doet alsof hij niet weet. Maar hij doet dat zo achterlijk traag dat we wel moeten denken dat er een andere betekenis achter schuil gaat.

Over de traagheid: Oedipous hoort al gauw dat Laius vermoord is, de Koning. Dan is het toch een een-tweetje om te weten dat de Koningin, zijn vrouw, zij die hem met gebonden voeten aan de herder heeft meegegeven, tevens zijn moeder is. Het lijden beneemt hem elk zicht daarop.

En het is dat wat Sophocles thematiseert, en waar hij als het ware een ode aan brengt: de onverschrokkenheid van het willen weten, het Kijken, de transcendentie daarvan. Integenstelling tot de immanentie van het Lijden. Dat Oedipous aan het eind zijn ogen uitsteekt bewijst het toekomstloze van het naar binnen gekeerde. Deze tegenstelling, die net als het incident op het kruispunt als een kruisstelling geconstrueerd is toont Sophocles virtuoze schrijverschap.

Dan nu mijn klacht. Alle reden om voor eens voor altijd te stoppen met Oedipous te ensceneren als het sentimentele drama van de noodlottige lijdende koningszoon voor wie de ondraaglijke zwaarte van het bestaan een langgerekt offer is. Zo herkenbaar toch? Mijn reet! Zo menselijk toch? Zo onmenselijk toch zal je bedoelen! Zwarte melk der vroegte we drinken je sochtends we drinken je smiddags we drinken je savonds..... Beginregels uit Celan's Fuga van de Dood.

Oedipous is een glashelder geconstrueerd betoog over de noodzaak van kennis. Niks sentimenteels, integendeel.

Jan Ritsema